

УДК 1:33(342.1)

Т. П. Глушко

докторант кафедри філософії

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,

кандидат філософських наук, доцент

ЕКОНОМІЧНА НАЦІЯ ЯК ПРОДУЦЕНТ ЕФЕКТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*Закрытыя дзвері откроўцца, стоіт нам изу-
чыць патрэбнасці сучаснасці,
наіменее удзволетвореныя.*

С. Лем

У системі сучасних досліджень такого феномена, як нація, досить новаторською і надзвичайно продуктивною, на наш погляд, є точка зору, згідно з якою нація як явище сформувалася здебільшого під впливом економічних аспектів життєдіяльності суспільства, зокрема, суттєвим чинником її формування став феномен капіталізму. Такий підхід дозволяє виокремити малодосліджені аспекти феноменів нації й націоналізму та більш детально проаналізувати сучасні виміри останнього, у тому числі звернути увагу на економічні вектори національної ідентичності як суспільства, так і громадянина.

Одним із дослідників, який дотримується такого погляду, є сучасний американський аналітик націоналізму К. Калхун. Він наголошує, що в процесі формування таких соціальних утворень, як нації, безпосередню участь відігравали економічні аспекти взаємодії громадян, адже «нація стала внутрішнім ринком, інші нації стали міжнародними конкурентами або клієнтами» [2, с. 227]. Е. Сміт говорить: «Будь-який культурний елемент може функціонувати як діакретичний знак або позначка нації» [6, с. 208], тому критерієм національної ідентичності цілком може стати приналежність до того чи іншого соціально-економічного простору, особливо якщо така економічна система є соціально продуктивною.

За висновками К. Калхуна, відкритий потенціал націоналізму розкривається, зокрема, у його здатності «не лише просувати старі солідарності, а й створювати нові» [2, с. 238]. Цілком закономірно, що в умовах *raja ecomotiscana* формування таких нових солідарностей відбувається в межах пошуку й реалізації стратегій економічного націоналізму, а отже, ідея солідарності формується навколо економічних інтересів суспільств/націй, вписуючи їх у контекст глобальних перетворень. З огляду на те, що мова йде про феномен економічної нації, провідною галуззю аналізу такого феномена цілком закономірно стає філософія економіки.

Така філософія на сьогодні є важливим теоретико-практичним засобом як організації соціально-економічного простору, так і його продуктив-

ного аналізу, тому може функціонувати також як соціальна технологія, придатна для визначення методів і напрямів формування економічної нації. З точки зору філософсько-економічного аналізу сучасну націю цілком доцільно позиціонувати як відкрити економічну систему, що продукує як власні економічні інтереси, так і стратегії їх впровадження й узгодження з економічними інтересами інших націй та транснаціональних корпорацій.

У цьому аспекті не менш доречно аналізувати в контексті метафори великої «шахової дошки» гео економічну стратегію розвитку будь-якої нації в умовах сучасного глобалізованого світу, ніж її геополітичну стратегію. Стратегія розвитку соціально-економічного простору в умовах глобальної цивілізації має враховувати досить значну кількість чинників. Сьогодні вже недостатньо створити систему економічного протекціонізму, піднявши мито на ввезення імпортованих товарів. Від такої «стратегії» країна може понести значні збитки, що перевищать продуктивність суто протекціоністського підходу, адже зворотний економічний ефект із боку країн-імпортерів може виявитися досить резонансним.

Тому сучасні реалії дійсно мають модифікувати наше уявлення про сутність нації й націоналізму, особливо в їх економічному аспекті. На наше переконання, ідея економічної нації на сьогодні є повноцінною альтернативою ідеї політичної нації, особливо з огляду на те, що в процесі формування самодостатньої політичної нації на фоні поліетнічного суспільства не останню роль відіграють економічні чинники. До того ж варто все-таки не забувати одну з провідних тез класичного марксизму, згідно з якою економічний базис відіграє провідну, основоположну роль у формуванні політичної надбудови. На рівні соціальної практики спростувати цю тезу ще нікому не вдалося. Саме тому ідея нації як економічного феномена, на нашу думку, є більш продуктивною з позицій соціально-практичної доцільності.

Р. Шарма, один із провідних американських дослідників інвестиційного клімату, який здійснив системний компаративний аналіз потенціалу сучасних національних економічних систем, наголошує: «Між політичною системою та економічним зростанням немає чіткого взаємозв'язку <...> справа не в типі економічної системи, а в мірі її стабільності, у тому, наскільки лідери, які нею керують, розбираються в базових принципах

економічних реформ. <...> Успішна економіка, як правило, означає успішну політику» [7, с. 264–265, 274]. Відповідно, провідне місце в розвитку країни в сучасних умовах посідає не вибір базової політичної ідеології, а чітке бачення напряму реформування економічної системи для її подальшого ефективного включення в глобалізаційний контекст задля продуктивного розвитку як самої цієї системи, так і глобальної економіки в цілому.

Водночас процес формування економічної нації передбачає врахування досить значної кількості аспектів. Так, варто зважати як на соціопсихологічні, так і на культурні особливості суспільства, що робить процес такого націоформування більш складним, проте досить потужним за рівнем ефективності. На наше переконання, саме етап формування економічної національної ідентичності є важливим аспектом становлення нації як завершеного структурного утворення. Адже саме цей рівень національної свідомості уможлиблює (у межах логіки класичного марксизму) становлення такого феномена, як соціально-політична ідентичність громадянина.

До того ж подібний ракурс аналізу дозволяє нам підійти до визначення сутнісних проявів нації не з позицій метафізики, що превалювали у філософській думці минулого століття, а з позицій феноменологічного аналізу нації. Відповідно, ми маємо поставити питання не про те, що таке нація, а як нація можлива. І тоді ми дійсно маємо зауважити, що жодна нація як така не є можливою насамперед без системи соціально-економічних відносин і процесів, які уможлиблюють політичну взаємодію в межах такої економічно орієнтованої спільноти.

Таким чином, національна ідентичність постає як масове усвідомлення приналежності до конкретної соціально-економічної структури, тобто економічної спільноти, що продукує відповідні принципи економічного життя на чітко означеній території незалежно від кількості етносів, які її населяють. Конституювання національної ідентичності вимагає також пошуку механізмів формування спільних економічних цінностей, адже узгоджений економічний інтерес є суттєвим чинником соціальної консолідації й співробітництва, саме тому «національні ідентичності стають життєво важливими категоріями» [2, с. 230]. Водночас варто враховувати думку Н. Пеллагеші: «Національна ідентичність не є сталим утворенням, оскільки <...> як і будь-який інший тип колективних ідентичностей, вона трансформується відповідно зі зміною соціокультурних процесів» [3, с. 401].

У такий спосіб і соціально-економічна ідентичність нації буде відзначатися ефективністю господарських процесів, що відбуваються в її межах. А власне процес формування економічної

нації буде безпосередньо пов'язаним із присутністю громадянського суспільства, а отже, активного середнього класу, який, як правило, є продуцентом ефективних перетворень в економічному середовищі. У разі ж непродуктивності економічної системи суспільства національна соціально-економічна ідентичність конститується на рівні громадянського суспільства в негативному ціннісно-смысловому аспекті.

Таким чином, не лише ідейне наповнення економічного націоналізму, а й результати його практичної реалізації дозволяють визначити перспективи щодо можливостей формування феномена економічної нації на теренах тієї чи іншої країни та окреслити напрями продуктивної трансформації її економічної системи. На наше переконання, сучасна українська нація за умови забезпечення відповідних умов та обставин може відбутись як нація економічна в результаті модернізаційних процесів в економічній культурі, а отже, і національній економічній системі як такий.

Так, одним із важливих конструктивних кроків у напрямі формування ефективної економічної нації, як зазначає Р. Шарма, є «фонд національного добробуту, що працює за так званим принципом Сантьяго – міжнародним стандартом, призначеним для підвищення професіоналізму управління цим усе популярнішим у світі інвестиційним інструментом, щоб він не ставав джерелом досягнення політичних цілей та особистої наживи для можновладців» [7, с. 282–283]. Саме такий стратегічний крок, на наше переконання, дозволить не лише ефективно забезпечувати розвиток основних засад соціально-економічного прогресу суспільства на противагу збагаченню окремих його представників за рахунок бюджетних коштів, а й отримати доступ до нових джерел економічного зростання за допомогою формування відповідного соціального капіталу та інвестиційної довіри до країни на міжнародній арені.

Стабілізація саме такого економічного габітусу, що, на жаль, поки що не притаманний сучасному українському суспільству (у сфері як фінансового менеджменту, так і економічної культури в цілому), дозволить забезпечити потужний розвиток національної економічної системи. Однак точкою відліку в умовах фінансової цивілізації має стати саме фінансовий менеджмент, орієнтований на стратегічне управління фінансами країни з урахуванням її довгострокових інтересів і перспектив. У цьому разі варто також наголосити на потребі вдосконалення й модернізації сучасної економічної освіти на пострадянському просторі в напрямі розгалуження її міждисциплінарних зв'язків.

Вважаємо, що саме такий напрям трансформації економічної освіти сприятиме більш швидкому формуванню й утвердженню економічної нації, адже тоді сучасний капіталізм не лише буде функ-

ціонувати в нашій країні у формі фінансизму, а й орієнтуватиметься на ціннісні настанови економічного поступу суспільства/нації в цілому. Така трансформація професійного світогляду економістів-практиків дозволить суттєво знизити рівень корупції в суспільстві та створити принципово нові умови його соціально-економічного розвитку. Р. Шарма наголошує: «Деякі нації <...> навчалися витрачати гроші з розумом, інвестуючи в освіту, комунікації та транспортні системи, без яких неможливо підвищити продуктивність, оскільки саме вони здатні забезпечити високі темпи зростання за низького рівня інфляції» [7, с. 21].

Створити умови для формування й продуктивного розвитку економічної нації може досягнення ментальної соціально-економічної єдності в країні та узгодження економічних інтересів суспільної еліти з економічними інтересами суспільства в цілому. Крім того, наявність творчої енергії, що ґрунтується на ґрунтовній освіті та потужній мотивації, здатна забезпечити інноваційність економічного поступу нації, що дозволяє позиціонувати останню в сучасних умовах як соціально-економічну асоціацію в системі глобального капіталізму. Тобто надзвичайно важливу роль у процесі формування економічної нації відіграє якість людського капіталу, що позиціонує освіту як надзвичайно значимий ресурс.

Головним завданням для досягнення ефективності національної економічної системи в умовах сучасної глобальної економіки є стабілізація боргів та інфляції, а також розвиток зовнішньої торгівлі й залучення інвестицій [7] з урахуванням синергетичної природи суспільства в цілому та його економічної системи зокрема. Р. Шарма зауважує: «Економічні системи <...> знаходяться в постійному русі, у різних країнах діють різні правила, що залежать від реальних обставин, які постійно змінюються» [7, с. 31]. Це вимагає перманентного вдумливого аналізу економічної ситуації в інших країнах із метою ефективного включення у взаємодію на глобальній економічній арені.

Складність формування повноцінної економічної нації в актуальних умовах українського суспільства визначається відсутністю розмежування політичної та економічної сфер діяльності. У цьому плані наша країна є надзвичайно близькою до структурних показників сусідньої Росії, характеризуючи яку, Р. Шарма відзначив, що «криміналізація політики, зв'язки між урядом і бізнесом неухильно зміцнюються, що заважає появі в країні дійсної підприємницької культури» [7, с. 98], а отже, і середнього класу, без якого неможливо сформувати економічну націю.

Саме тому максимально скористатися перевагами економічної глобалізації, на наше переконання, можна лише за умови створення й підтримки більш продуктивної економічної культури

суспільства зі складною структурою та результативними показниками. Для цього національна економічна культура має бути конкурентоспроможною, чітко виокремлювати власні гео економічні переваги та найбільш перспективні сектори, розвиток яких може дати ефект швидкого економічного зростання нації.

Структурно стратегічними векторами поряд із паралельним удосконаленням інфраструктури цілком можуть стати такі: орієнтований на високоякісну продукцію агрокомплекс, розвиток територій, придатних для внутрішнього й зовнішнього туризму, упровадження конкурентоздатного автомобілебудування (наприклад, електрокарів), унікальних продуктів у галузі інформаційних технологій та науково-технічних розробок. Важливим вектором може стати також пошук нових стратегій екобезпечного економічного поступу з урахуванням екологічних потреб планети. Новаційні розробки в цій галузі в разі їх продуктивності можуть набути глобальної стратегічної значимості.

Саме в такому практичному руслі цілком реально реалізувати основну ідею політичної економії, яка, за переконанням Ж.-Ж. Руссо, має орієнтуватися на досягнення спільного блага [4], тобто загальнонаціонального, а не індивідуального, що є досить близьким до уявлення Арістотеля про сутність не лише економічних, а й усіх інших суспільних процесів як таких [1]. З огляду на це ключовим завданням у такому контексті стає остаточне подолання короткочасного економічного мислення й усіх його негативних наслідків на загальнонаціональному рівні та формування української економічної нації як глобально значимого гравця в принципово нових, креативно орієнтованих напрямках економічного прогресу сучасної цивілізації.

Вважаємо, що довгострокові стратегічні рішення на основі інноваційного підходу до подальшого розвитку національної економіки й визначення головних економічних цілей нації формуватимуть відповідні ідентифікатори на рівні взаємодії соціальних груп та індивідів. При цьому не варто забувати, що «величезні закордонні позики – зовсім не кращий спосіб забезпечення швидкого зростання в країні», як зауважує Р. Шарма [7, с. 216]. Тому надзвичайно важливо максимально продуктивно використовувати такі позики та якнайшвидше їх повертати, що цілком можливо за умови викорінення феномена клептократії в сучасній українській економіці, реалізація чого все ще потребує титанічних зусиль із боку громадянського суспільства.

Як уже зазначалося, суттєву перевагу в напрямі формування економічної нації надає створення потужної освітньої політики, орієнтованої на підвищення рівня ефективності всіх напрямів освіти та забезпечення формування відповідних

практичних навичок у процесі її здобуття, оскільки приєднатися до глобальної економіки заважає відсутність професійних навичок [7, с. 239]. Тому саме високий рівень грамотності й компетентності населення здатний створити такий рівень людського капіталу, який буде не просто достатнім для ефективного залучення до процесів глобальної економічної системи, а й дозволить зайняти в ній значимі позиції.

Status quo сучасної України згідно з показниками економічного зростання, на жаль, дозволяє розташувати її на загальній шкалі в межах параметрів «четвертого світу» та закріпити за нею статус «межового ринку», тобто такого, що *de jure* вважається відкритим для іноземних інвесторів, проте *de facto* не дотримується традиційних ринкових правил [7]. Таким чином, нашу країну досить тяжко позиціонувати як країну з ринком, що перебуває на стадії розвитку, проте лише як країну з межовим ринком.

Однак у цій ситуації є свої переваги, адже, як стверджує Р. Шарма, цілком імовірно, що саме «на прикордонних ринках світ швидше за все стане свідком найбільш стрімкого зростання наступного десятиліття» [7, с. 253]. Хоча в нашій ситуації, враховуючи фінансові наслідки війни з Росією, відродження економіки й досягнення відчутних результатів її зростання вимагатиме потужної синергійної консолідації зусиль як колективних, так і індивідуальних суб'єктів економічної діяльності. Вважаємо, що інтеграція зусиль у напрямі реалізації структурно продуманих економічних реформ з урахуванням усіх переваг географічного положення країни дозволить об'єднати в єдине ціле економічну та психологічну складові суспільної свідомості, здійснити відповідний вплив на політичну свідомість сучасної еліти.

Трансформація існуючого економічного габітусу та формування креативного виробничого сектора національної економіки з огляду на зазначені точки економічного зростання українського суспільства дозволять, на нашу думку, віднайти шлях формування не межового, а продуктивного відкритого ринку, можливо, з деякими елементами регулювання й протекціонізму, спрямованого на реалізацію національних економічних інтересів. На жаль, в умовах нашої країни мова має йти навіть не стільки про реформи, скільки про економічну революцію. Д. Сенор зазначає: «Реформи – це коли ви змінюєте політику уряду, а революція – це коли ви змінюєте спосіб мислення всієї держави» [5, с. 219].

Споживацьке ставлення до територій із потужною ресурсною базою, що домінувало в економічному світогляді «елітних» груп населення протягом останніх двох десятиліть, сьогодні дійсно потребує повної анігіляції, перетворення на принципово нові стратегії економічного мислення та економіч-

ної поведінки. Тому йдеться швидше про потребу революційних трансформацій в економічній свідомості суспільства, щоб це суспільство могло претендувати на статус повноцінної економічної нації в умовах сучасного глобалізованого світу.

Отже, формування економічної нації передбачає вивчення найменш забезпечених потреб сучасної глобальної економічної системи та реалізацію стратегії розвитку інноваційних підходів у тих сферах економічного поступу, які ці потреби відображають. Тому йдеться також про вимогу якісної переорієнтації освітніх процесів щодо спрямування й розвитку людського капіталу суспільства в напрямі найбільш ефективного його пристосування до відповідних трансформацій. Реалізація саме такої стратегії сприятиме формуванню ефективної соціальної ідентичності громадянського суспільства як ініціатора й репрезентатора відповідної економічної культури, що є основою формування стабільної національної економічної системи з високим рівнем продуктивності.

Література

1. Аристотель. Политика / Аристотель // Аристотель. Сочинения : в 4 т. / Аристотель. – М. : Мысль, 1976–1983. – Т. 4. – 1983. – С. 375–644.
2. Калхун К. Национализм / К. Калхун ; пер. с англ. А. Смирнова. – М. : ИД «Территория будущего», 2006. – 288 с.
3. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну: трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації : [монографія] / Н. Пелагеша. – К. : НІСД, 2008. – 288 с.
4. Руссо Ж.-Ж. О политической экономии / Ж.-Ж. Руссо // Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре : сб. трактатов / Ж.-Ж. Руссо. – пер с фр. – М. : Канон-Пресс-Ц, 2000. – С. 151–194.
5. Сенор Д. Нация умных людей: история израильского экономического чуда / Д. Сенор, С. Сингер ; пер. с англ. Д. Стороженко. – 2-е изд., доп. – М. : Карьера Пресс, 2012. – 336 с.
6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е. Сміт ; пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. – К. : Ніка-Центр, 2013. – 278 с.
7. Шарма Р. Прорывные экономики: в поисках следующего экономического чуда / Р. Шарма ; пер. с англ. О. Медведь. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 352 с.

Анотація

Глушко Т. П. Економічна нація як продуцент ефективної соціальної ідентичності. – Стаття.

У статті запропоновано аналіз концепту економічної нації як рівноцінної альтернативи поняттю політичної нації. Автор обґрунтовує доцільність оперування таким концептом та пропонує власне бачення аспектів його реалізації в соціально-економічній практиці. Стверджується, що становлення економічної нації сприяє повноцінному включенню суспільства в глобальну економічну систему та формує умови для ефективної соціальної ідентичності. Обґрунтовано, що формування економічної нації в умовах сучасного українського суспільства вимагає суттєвої трансформації його економічного габітусу.

Ключові слова: економічна нація, людський капітал, економічна культура, економічний габітус, громадянське суспільство, освіта, соціальна ідентичність.

Аннотация

Глушко Т. П. Экономическая нация как производитель эффективной социальной идентичности. – Статья.

В статье предложен анализ концепта экономической нации в качестве равноценной альтернативы понятию политической нации. Автор обосновывает целесообразность оперирования таким концептом и предлагает собственное видение аспектов его реализации в социально-экономической практике. Утверждается, что становление экономической нации способствует полноценному включению общества в глобальную экономическую систему и формирует условия для эффективной социальной идентичности. Обосновано, что формирование экономической нации в условиях современного украинского общества требует существенной трансформации его экономического габитуса.

Ключевые слова: экономическая нация, человеческий капитал, экономическая культура, экономический габитус, гражданское общество, образование, социальная идентичность.

Summary

Glushko T. P. Economic nation as a producer of effective social identity. – Article.

The article offers an analysis of the economic nation concept as an equivalent alternative to the political nation. The author substantiates advisability of operating such a concept and offers its own vision of its implementation in socioeconomic practice. It is affirmed the formation of economic nation as a one that promotes society with its full integration into the global economic system and also creates conditions for effective social identity. The article proposes substantiated point of view about forming process of economic nation in modern Ukrainian society that requires essential transformation of its economic habitus.

Key words: economic nation, human capital, economic culture, economic habitus, civil society, education, social identity.